

Kansalaispaneeli sananvapaudesta

Suosituksia toimista, joita Suomessa pitäisi ottaa käyttöön julkisissa ammateissa toimivien henkilöiden suojelemiseksi vihapuheelta sekä vapaan mielipiteenilmaisun turvaamiseksi

Tämän kannanoton on laatinut kansalaispaneeli, johon osallistui 28 eri taustoista ja maantieteellisiltä alueilta tulevaa suomalaista. Kansalaispaneelin jäsenet valittiin siten, että osallistumiskutsu lähetettiin 3000 satunnaisesti valitulle 18–79-vuotiaalle Suomessa asuvalle henkilölle. Kutsukyselyyn vastanneista muodostettiin kansalaispaneelin kokoonpano siten, että se vastasi mahdollisimman hyvin Suomen väestöä asuinpaikan, sukupuolen, iän ja äidinkielen suhteen.

Kansalaispaneeli kokoontui kolmena päivänä 11.2., 13.2. ja 14.2.2021. Ohjatun työskentelyn aikana paneeli kuuli asiantuntijoita sekä maalittamisen uhreja. Paneelin jäsenet saivat myös ennakkomateriaalia aiheesta. Tämän jälkeen paneeli arvioi huolellisesti saamaansa tietoa ja esitettyjä suosituksia sekä muodosti omia toimenpidesuosituksiaan. Kannanotossa esitellään paneelin työskentelyä ohjanneet tavoitteet sekä konkreettiset toimenpidesuositukset. Kannanotto on paneelin jäsenten laatima, eivätkä viranomaiset osallistuneet sen kirjoittamiseen tai editoimiseen. Moderaattorit toimivat kirjureina sisältöön puuttumatta.

Sananvapautta käsitellyt kansalaispaneeli oli osa OECD:n arviointia Suomen kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten vahvistamisesta ja kansalaisten mahdollisuuksista osallistua julkiseen päätöksentekoon Suomessa. Kansalaispaneelin järjesti Åbo Akademin Yhteiskuntatieteen tutkimuslaitos valtiovarainministeriön ja oikeusministeriön toimeksiannosta. Ministeriöt eivät vaikuttaneet kansalaispaneelin aiheeseen tai menetelmään.

Keskeiset tavoitteet

Me, kansalaispaneelin jäsenet, pidämme tärkeinä muiden muassa seuraavia tavoitteita, jotka ovat ohjanneet työskentelyämme ja toimenpidesuositusten muodostamista. Vihapuheen ja maalittamisen vastaisessa työssä tulisi ensiksikin pyrkiä siihen, että vihapuhe tehdään näkyväksi julkisuudessa, se tuomitaan selkeästi ja siitä irtisanoudutaan. On myös erittäin tärkeää, että vihapuheen ja maalittamisen määritelmät ovat selkeitä ja niistä viestitään laajalle yleisölle. Viharikoksista ja häirinnästä annettavien tuomioiden tulee olla riittävän tuntuja, mutta samalla tulisi pyrkiä myös ennaltaehkäisemään vihapuhetta ja maalittamista. Viranomaisilla ja järjestöillä tulee olla riittävät resurssit työhön. Ongelmaa mahdollistavien verkkoalustojen vastuuta ja sääntelyä tulee laajentaa.

Suosituksset toimenpiteiksi

Resursointi ja koordinointi

- 1. Perustetaan Trusted flagger -tyyppinen organisaatio, joka voisi ilmiantaa vihapuhetta sen esiintyessä.**

Tämä varmistaisi, että valvonta olisi jatkuvaa ja säännöllistä, täten torjuen vihapuhetta tehokkaammin. Julkisen sanan neuvosto on tähän liian kankea ja etäinen organisaatio.

2. Virallistetaan ja jalkautetaan vihapuheen ja maalittamisen määritelmä.

Kun ilmiön eri muodot on määritelty selkeästi, työ vihapuhetta vastaan voi edetä paremmin koulutuksessa ja kansalaistiedotuksessa.

3. Vastuutetaan vihapuheen ja maalittamisen vastainen työ selkeästi valtionhallinnossa yksittäiselle henkilölle (esim. tasa-arvoministeri) tai organisaatiolle.

Selkeän vastuuhenkilön olemassaolo aina korkeammalta tasolta paikallistason viranomaisiin auttaa sitoutumaan tavoitteiden saavuttamisessa ja helpottaa asian eteenpäin viemistä.

4. Lisätään resursseja ja tiettyjä valtaoikeuksia muun muassa poliisille, tuomioistuimille ja medialle.

Tämä madaltaisi esimerkiksi poliisilla kynnystä tutkinnan aloittamiselle; rangaistusprosessit nopeutuisivat, kun epäilyjä lähdetään tutkimaan aikaisessa vaiheessa; medialle suunnatut resurssit auttaisivat ongelman nostamista julkiseen keskusteluun.

Lainsäädäntö

5. Käydään läpi viharikoksista annettuja rangaistuksia, tarkennetaan niitä lainsäädännössä ja määritellään kovemmat alarajat rangaistuksille. Lainsäädäntöön lisätään, että sukupuoleen, etnisyyteen tai vähemmistöryhmään kohdistunutta vihapuhetta kohdellaan rankemmalla kädellä.

Riittävän tuntuvilla rangaistuksilla ohjataan kansalaisten käyttäytymistä oikeaan suuntaan ja nostetaan kynnystä tehdä rikoksia

6. Tarkastellaan yhdyskuntapalvelua mahdollisena rangaistuksena viharikoksista.

7. Vihapuheeseen liittyvät rikosnimikkeet tehdään selkeämmiksi.

Kun on rikokseksi tuomittava toiminta on määritelty selkeästi, voi sillä olla ehkäisevä vaikutus vihapuheeseen ja maalittamiseen.

Työnantajien ja julkisissa ammateissa toimivien ohjeistus

8. Velvoitetaan työnantajia laatimaan selkeät toimintaohjeet vihapuheen tai häirinnän varalle sekä tilanteeseen puuttumista että uhrin tukemista varten. Nämä toimintaohjeet on laadittava kuhunkin työympäristöön sopiviksi ja niiden on varmistettava työpaikoilla prosessin tukiverkon sujuvuus.

Nykyisellään vihapuheeseen puuttuminen jää helposti muun työsuojelun varjoon. Vaikka tämä sisältyy nykyiseen tasa-arvolakiin ja työnantajan velvoitteisiin, sitä ei nykyään korosteta riittävästi työnantajan ohjeistuksissa. Tarkoituksena myös ottaa huomioon, minkälaisia erilaisia tilanteita eri ympäristöissä on. Tällöin kukaan ei jäisi yksin ja puuttumisprosessi olisi sujuva.

9. Laaditaan erityiset toimintaohjeet päättäjille ja maalittamiselle alttiille virkahenkilöstölle, jos he itse joutuvat vihapuheen ja/tai häirinnän uhriksi. Tuotetaan etukäteistietopaketti julkisissa viroissa toimiville henkilöille maalittamisen ja vihapuheen varalta.

Tämä lisää turvallisuuden tunnetta ja varmuutta siitä, miten toimia vihapuheen tai maalittamisen uhriksi jouduttaessa.

10. Huolehditaan, että jokaisessa organisaatiossa epäillyn vihapuheen kohteeksi joutuneella olisi mahdollisuus välittää viesti jollekin taholle (esim. työsuojeluvaltuutettu), joka arvioi, onko kyse vihapuheesta ja antaa suosituksen jatkotoimista. Huolehditaan, että tämä toteutuu myös päättäjien kohdalla ja että siihen on riittävät resurssit.

Tämä takaa, että työntekijöillä on tiedossa tukiverkko, eri näkökulmat tulevat huomioiduksi ja tilannetta arvioidaan aktiivisesti työympäristöissä.

Moderaattorit voivat myös olla vahtimassa päättäjille tulevia viestejä ja noukkivat vihapuheen pois. Tällöin on oltava selkeät säännöt siitä, kuka määrittelee, mitä vihapuhe on, ettei asiallinen kritiikki jää moderointiin.

Uhrien oikeussuoja

11. Luodaan ”Track my case” -järjestelmä, jossa uhri voi itse seurata oman rikosjuttunsa etenemistä oikeudellisessa prosessissa ja saada tietoa siitä, milloin päätöksiä on odotettavissa.

Oikeusprosessit ovat pitkän keston takia raskaita vihapuheen uhreille.

12. Perustetaan viranomaisen tarjoama sivusto kaikista vihapuheen ja maalittamisen uhrien tukipalveluista, sisältäen tukiverkoston ja vertaistukea maalittamisen ja vihapuheen uhreille. Viranomainen tarvittaessa ohjaa uhrin nettisivuille.

Tiedon täytyy olla helposti löydettävissä ja avun hakemiselle täytyy olla matala kynnyks.

Tiedotus ja koulutus

13. Lisätään tehokasta kansalaistiedottamista aiheesta. Toteutetaan riittävän pitkä tiedotuskampanja vihapuheesta ja maalittamisesta sekä niiden rikosoikeudellisista seuraamuksista kansalaisille hyödyntäen hyviä kokemuksia esimerkiksi koronatiedottamisesta.

Monilla ihmisillä on puutteelliset tiedot aiheesta. Kansalaisten tietouden lisääminen voisi lisätä poliittista tahtoa tarttua asioihin tehokkaammin,

ennaltaehkäistä vihapuheeseen liittyviä rikoksia ja lisätä kriittistä medialukutaitoa sekä keskustelutaitoa. Vihapuheen tunnetuksi tekeminen vähentäisi siten ilmiön haittoja yhteiskunnassa ja lisäisi turvallisuuden tunnetta. Tiedotuksessa tulisi vedota myös empatian tunteeseen tuomalla esiin, miten vihapuhe vaikuttaa yksilöihin. Viha on voimakas sana, joten tiedottamisessa tulisi pohtia myös positiivisempien termien käyttämistä. Koska aihe on vakavasti otettava ongelma, se ansaitsee samanlaista huomiota kuin esim. ilmastonmuutos ja korona julkisessa keskustelussa.

14. Lisätään koulutusta eri ammattiryhmille ja viranomaisille vihapuheen tunnistamiseksi (tuomarit, poliisit, syyttäjät). Tarjotaan vihapuheen vastaista ja ennaltaehkäisevää koulutusta laajemmalle yleisölle, esimerkiksi peruskoulun, armeijan, siviilipalveluskoulutuksen ja maanpuolustuskurssien kautta.

15. Kehitetään keskustelukulttuuria ja vähemmistöjen osallistamista julkiseen keskusteluun.

Vähemmistöjä koskevissa asioissa kuullaan heitä, ja annetaan vähemmistöjen ääni vähemmistöjen edustajille. Tavoitteena eriarvoistumisen ja ennakkoluulojen vähentäminen, yleinen hyvinvoinnin lisääminen yhteiskunnassa, erilaisuuden hyväksyminen ja vihapuheen syihin kuten katkeruuteen puuttuminen. Vapaaehtoisyhdistykset, esim. Lähellä ihmistä - kasvuryhmät on hyvä ottaa mukaan.

Yhteiskunnallisten toimijoiden asenteet

16. Laaditaan päättäjille ja virkamiehille käyttäytymissäännöt ministeriöiden toimesta. Vihapuheesta ja syrjinnästä irtisanoutuminen nostetaan jo vaaleissa ehdolle asettumisen kriteeriksi. Reagoidaan aikaisessa vaiheessa vaalivaikuttamiseen tai yrityksiin vaikuttaa vaaleihin vihapuheen ja maalittamisen avulla.

Poliitikkojen on toimittava julkisuudessa esikuvina. Päättäjien on selkeästi irtisanouduttava vihapuheesta ja maalittamisesta, mm. vaalitenttien ja vaalikoneiden kautta, koska se kuuluu heidän asemaansa.

Kansalaisosallistuminen

17. Kehitetään tapoja, joilla kansalaiset voivat vaikuttaa päätöksentekoon jo ennakkoon. Laaditaan ohjeistus, protokolla tai toimintatapa, jolla lähdetään pyytämään ennakkokommentteja. Muutetaan tapaa tehdä päätöksiä niin, että kansalaisilla on mahdollisuus osallistua päätöksentekoon ennen varsinaista päätöstä ja päätöksenteon jälkeen. Vahvistetaan kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia ennakkoon. Ennakkoon vaikuttaminen lisää osallisuuden tunnetta ja tarjoaa kanavan ilmaista tyytymättömyyttä. Tämä ennaltaehkäisee vihapuhetta, kun saadaan ihmisten ääni kuuluviin ilman, että täytyy tukeutua solvaamiseen tai loukkaamiseen.

- 18. Kuullaan kansalaisia paremmin päätöksenteossa järjestämällä kansalaispaneelija ajankohtaisista aiheista kuntatasolla ja valtiotasolla.** Kansalaispaneelit lisäävät vaikuttamismahdollisuuksia ja kuulluksi tulemisen tunnetta, ehkäisevät eriarvoistumista ja syrjäytymistä ja toimivat myös tiedonjakamislustoina. Kansalaispaneeleissa huomioidaan erityisesti vähemmistöt, ja niiden järjestämiseen voisivat osallistua yliopistot.

Tutkimus

- 19. Lisätään säännöllistä ja jatkuvaa tutkimusta ja kartoittamista vihapuheesta. Tutkimuksessa tarkennetaan vihapuheen määritelmää. Lisätään resursseja uusien ilmiöiden ja haasteiden tutkimiseen.** Tutkimuksen kautta päästään kiinni ilmiön syihin ja laajuuteen. Onko kotimaisia trollitehtaita, miten vihapuheen tunnistaa? Tutkimuksella selvitetään myös järjestäytyneemmän ja ei-järjestäytyneen maalittamisen ja vihapuheen tilaa, mitkä tahot niitä tekevät, missä ja miten? Tämä tuo lisää työkaluja tiedon pohjalta ongelmaan puuttumiseen.

Verkkoalustojen vastuu ja sääntely

- 20. Saatetaan Suomen lain piirissä toimivien verkkoalustojen moderaattorit tai vähintään yksi henkilö henkilökohtaiseen juridiseen vastuuseen alustalla julkaistusta materiaalista (vrt. lehtien päätoimittajat). Velvoitetaan tuomaan keskustelusäännöt ilmi alustalla.** Tämä lisää internet-alustojen vastuuta vihapuheen kitkemisessä.
- 21. Laaditaan verkossa toimiville keskustelualustoille yleiset, harkitut ja läpinäkyvät säännöt ja suositukset ihmisoikeuksiin pohjautuen. Hyväksytetään ne eri keskustelualustoilla. Luodaan sertifikaatti hyviä käytäntöjä noudattaville toimijoille (vrt. ravintoloiden hymynaama).** Tämä luo luottamusta ja uskallusta käydä keskustelua verkossa ja tarjoaa yrityksille selkärangan ja ohjeet omalle toiminnalleen.
- 22. Luodaan vastavoima internet-trolleille. Tuodaan eri verkkoalustoille koulutettuja, vihapuhetta ja trollausta vastustavia vaikuttajia (nk. "some-agentit" tai "anti-trolli armeija"), jotka kohtaavat vihapuheen ja vihapuhijat sekä sanovat suoraan, että viestintä on vihapuhetta, jota ei sallita.** Tavoitteena on keskustelukulttuurin tervehtyttäminen ja osallistavan ja rakentavan keskustelukulttuurin tukeminen. Nämä vaikuttajat voivat olla järjestön tai viranomaisen ylläpitämiä ja kouluttamia, esimerkiksi Kyberturvallisuusvirasto voisi olla mukana tässä. Jos paljon vihapuhetta tuottavat alustat tuodaan täyteen rakentavia mielipiteitä, into vihapuheen ylläpitämiseen hiipuu.

23. Korostetaan yritysvastuuta ja luodaan kannustimia sosiaalisen median yrityksille. Kehitetään esimerkiksi algoritmi, joka estäisi filttterikuplia. Kannustetaan myös puuttumaan anonyymiin verkkokeskusteluun, vahvistamaan esimoderointia ja kouluttamaan moderaattoreita.

Filtterikuplat sosiaalisessa mediassa edistävät vihapuhetta kun mielipiteet tiivistyvät, mikä johtaa polarisoitumiseen. Filtterikuplien estäminen ehkäisee eriarvoistumista. Yhteisiin sääntöihin sitoutuminen tukee rakentavaa keskustelua ja omalla nimellä kirjoittaminen nostaa kynnystä suoltaa mitä vain ja pakottaa seisomaan omien sanojensa takana. Internetin valvonta ja moderointi tulee kuitenkin tehdä muita perusoikeuksia ja tietosuojaa loukkaamatta.

24. Kannustetaan kansalaisia internetsisältöjen moderointiin ja kannustetaan yrityksiä käyttäjämoderoinnin kehittämiseen.

Tämä vähentää kannustimia vääränlaiseen viestintään ja toimii verkkoalustojen itsesäätelynä, auttaa yrityksiä sensuroimaan vihapuhetta.

25. Vaikutetaan EU-lainsäädäntöön ja EU:n neuvotteluihin "digijättien" kanssa.

Digijättien vastuut ja velvollisuudet liittyen vihapuheen ehkäisyyn ovat tärkeitä Suomen toimien kannalta. Europarlamentaarikkojen ja ministerien aktiivisuus on välttämätöntä asian eteenpäin viemiseksi.